

Maharashtra Board Class 10 Sanskrit Anand Notes

Chapter 11 मानवताधर्मः

मानवताधर्मः Summary in Marathi

प्रस्तावना :

‘धर्म’ हा पुष्कळ अर्थ असलेली बहुआयामी व सर्वसमावेशक अशी संकल्पना आहे. ‘यः धारयति सः धर्मः’ ही व्याख्या सर्वश्रुत आहे याचा अर्थ, जो धारण करतो तो धर्म. प्रत्येक प्रकारच्या योग्य आचरणाचा अंतर्भाव ‘धर्म’ या संकल्पनेत होतो. म्हणूनच ‘स्वकर्तव्यस्य पालनं नाम धर्मः’, असे योग्यरित्या म्हटले आहे.

समाजातील लोकांनी आचरलेल्या धर्मांमुळे मानवी समाज टिकून राहतो. उदा.- पालकांनी मुलांचे रक्षण करणे (पितृधर्म, मातृधर्म), मुलांनी पालकांच्या आज्ञेचे पालन करणे (कन्याधर्म, पुत्रधर्म), राजाने प्रजेचे रक्षण करणे, (राजधर्म).

याखेरीज, पतिधर्म, पत्नीधर्म इ. महाभारतानुसार, ज्याने सुनिश्चितपणे मानवाचे कल्याण होते, तो धर्म. म्हणून सर्वांनी मानवताधर्माचा अवलंब केला पाहिजे जेणेकरून, मनुष्यजातीची उन्नती व कल्याण होईल.

मानवता सर्वधर्मांना मूलम्। मानवता हे सर्व धर्मांचे मूळ आहे. हा मानवताधर्म अतिशय समर्पक पद्धतीने ‘मानवताधर्म’ पाठात विशद केला आहे. या काव्याचे रचनाकार डॉ. देवीप्रसाद खरवण्डीकर हे संस्कृतच्या प्रचार – प्रसारात लीन आहेत.

श्लोकः 1

यथैव सकला नद्यः प्रविशन्ति महोदधिम्।
तथा मानवताधर्म सर्वे धर्माः समाश्रिताः ॥1॥

अनुवादः

ज्याप्रमाणे सर्व नद्या (अखेरीस) समुद्रास जाऊन मिळतात, त्याप्रमाणे, सर्व धर्म मानवताधर्माचाच आश्रय घेतात.

श्लोकः 2

षड्जमूला यथा सर्वे सङ्गीते विविधाः स्वराः। .
तथा मानवताधर्म सर्वे धर्माः समाश्रिताः ॥2॥

अनुवादः

ज्याप्रमाणे संगीतातील स्वरांचे मूळ हे शेवटी षड्ज च असते त्याप्रमाणे, सर्व धर्म मानवताधर्माचाच आश्रय घेतात.

श्लोकः 3

एकीभूय यथा सर्वे वर्णा गच्छन्ति शुक्लताम्।
तथा सम्भूय शंसन्ति धर्मा मानवतागुणम् ॥३॥

अनुवादः

ज्याप्रमाणे सर्व रंग शुभ्रतेकडे जातात त्याप्रमाणे, सर्व धर्म (अखेर) मानवताधर्माची प्रशंसा करतात.

श्लोकः 4

सर्व व्याप्नोति सलिलं शर्करा लवणं यथा।
एवं मानवताधर्मो धर्मान् व्याप्नोति सर्वथा ॥४॥

अनुवादः

ज्याप्रमाणे पाणी हे गोड, खारट (या चवी) सर्व व्यापते त्याप्रमाणे – मानवता धर्मांना सर्व प्रकारे व्यापून राहते.

श्लोकः 5

यथा प्रकाशयत्येको भानुर्भुवनमण्डलम्।
धर्मान् प्रकाशयत्येकस्तथा मानवतागुणः ॥५॥

अनुवादः

ज्याप्रमाणे एकटा सूर्य संपूर्ण जगाला प्रकाशित करतो त्याप्रमाणे मानवता हा गुण सर्व धर्मांना उजळून टाकतो.

श्लोकः 6

आत्मौपम्यं समाश्रित्य मानवो मानवैः सह।
यदा व्यवहरेल्लोके तदा मानवता भवेत् ॥६॥

अनुवादः

या विश्वात, आत्माच्या समानतेचे तत्त्व पाळून, जेव्हा मानव इतर मानवांशी समानतेने व्यवहार करेल/ वागेल, तेव्हा खरी मानवता अस्तित्वात येईल.

श्लोकः 7

सर्वधर्मान् परित्यज्य भज मानवतां ध्रुवम्।
एषोऽभ्युदयकृत् पन्थाः तथा श्रेयस्करोऽपि च ॥७॥

अनुवादः

(हे माणसा), निश्चितच सर्व धर्मांना सोडून मानवताधर्मास पूजावे. (मानवतेचा) मार्ग (अखंड विश्वाचे) उन्नयन करणारा आहे. तसेच तो हितकारक आहे.

सन्धिविग्रहः

- यथैव – यथा + एव।
- सकला नद्यः – सकलाः + नद्यः।
- षड्जमूला यथा – षड्जमूला : + यथा ।
- सकला नद्यः – सकलाः + नद्यः।
- वर्णा गच्छन्ति – वर्णाः + गच्छन्ति।
- धर्मा मानवतागुणम् – धर्माः + मानवतागुणम्।
- मानवो मानवः – मानवः + मानवैः ।
- श्रेयस्करोऽपि – श्रेयस्करः + अपि।
- मानवताधर्मो धर्मान् – मानवताधर्मः + धर्मान्।

शब्दार्थाः

1. महोदधिम् – to the ocean – समुद्राला
2. समाश्रिताः – are resorted – आश्रय घेतला आहे.
3. षड्जमूलाः – has a base of षड्ज – षड्ज हे मूळ आहे
4. सलिलम् – water – पाणी
5. व्याप्नोति – covers – व्यापते
6. सर्वथा – by all ways – सर्व बाजूनी/ सर्व प्रकारे
7. प्रकाशयति – lightens – प्रकाशित करतो
8. भुवनमण्डलम् – entire world – संपूर्ण जग
9. औपम्यम् – following – समानतेचे तत्त्व
10. similarity – पाळून
11. व्यवहरेत् – would behave – व्यवहार करेल / वागेल
12. लोके – in the world – विश्वात / जगात
13. अभ्युदयकृत् – path that – उन्नयन करणारा मार्ग
14. पन्थाः – leads to upliftment
15. श्रेयस्करः – beneficial – हितकारक